

فهرست نویسی نشریات عربی در کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

اشرف السادات بزرگی | رضا خانی پور | زهرا مدرسی

چکیده

هدف: تحلیل وضعیت فهرست نویسی نشریات عربی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران. **روش/ رویکرد پژوهش:** تعداد ۸۰۸ عنوان نشریه عربی موجود در کتابخانه ملی به روش پیمایشی- تطبیقی و با استفاده از سیاهه و ارسی مورد بررسی قرار گرفت. **یافته‌ها:** بررسی عناصر کتابشناختی داده‌های فهرست نویسی نشان داد که عنوان کامل و شرح پدیدآور، محل، و تاریخ نشر از نظر قواعد انگلوامریکن در وضعیت مناسبی قرار دارد؛ اما وجه تسمیه، عنوان به زبان دیگر و سایر اطلاعات عنوان، نام ناشر، محل تولید، پیوست‌ها، و ناحیه یادداشت‌ها وضعیت استنادی ندارند. همچنین رده‌بندی‌ها نشان از پراکندگی موضوعی نشریات عربی دارد؛ به طوری که تاریخ بیشترین و ادیان کمترین فراوانی را در میان رده‌های موضوعی نشریات عربی دارد. **نتیجه‌گیری:** میزان استفاده از قواعد انگلوامریکن در فهرست نویسی نشریات عربی کتابخانه ملی ضعیف و نامناسب است.

کلیدواژه‌ها

فهرست نویسی، نشریات عربی، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، قواعد انگلوامریکن

فهرست نویسی نشریات عربی در کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

اشرف‌السادات بزرگی^۱

رضا خانی‌پور^۲

زهرا مدرسی^۳

دریافت: ۹۳/۰۶/۲۵

پذیرش: ۹۳/۱۱/۰۵

مقدمه

در مراکز اطلاعاتی از جمله کتابخانه‌ها و آرشیوها، هنگامی بازیابی و اشاعه اطلاعات به نحو صحیح و کارآمد صورت می‌گیرد که منابع با روش‌های استاندارد سازماندهی شده باشند. در غیر این صورت، بی‌توجهی به قوانین و استانداردهای خاص این منابع و نیازهای اطلاعاتی مراجعان، آنها را به صورت بایگانی راکد بدون هرگونه پویایی، و ایستایی جریان اطلاعات تبدیل خواهد کرد (محسنی، ۱۳۸۵).

در این مراکز، علاوه بر کتاب‌ها، از نشریات ادواری نیز به‌طور فزاینده‌ای استفاده می‌شود، به طوری که با ورود و افزایش حجم نشریات ادواری، کتابداران ناگزیرند برای پاسخگویی مناسب به نیازهای اطلاعاتی کاربران کتابخانه دست به فهرستنویسی منابع بزنند؛ زیرا دستیابی به اطلاعات موجود در این منابع بسیار باارزش‌تر از گردآوری و نگهداری این منابع در کتابخانه است. حجم گسترده و روزافزون اطلاعات در دنیای کنونی در صورتی مفید و مثمر‌تر خواهد بود که امکان دستیابی به جزء جزء اطلاعات روزآمد مقدور باشد. این دستیابی میسر نخواهد شد مگر با سازماندهی اطلاعات (عبداللهی، ۱۳۸۳).

فهرستنویسی، مجموعه‌مراحلی است که به استخراج مشخصات کتابشناختی و سازماندهی منابع اطلاعاتی می‌انجامد؛ البته اینکه کتابداران چگونه قادرند در این زمینه نقش داشته باشند به توانایی و تجربه آنها در سازماندهی و فهرستنویسی انواع منابع اطلاعاتی بازمی‌گردد (عبداللهی، ۱۳۸۳).

۱. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال

ashrafbozorgi@yahoo.com

۲. استادیار سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

r-khanipour@nlai.ir

۳. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول)

badry_modarresi@yahoo.com

یکی از اهداف و وظایف سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران که در اساسنامه مصوب ۱۳۶۹ مجلس شورای اسلامی تعیین شده است سازماندهی منابع مکتوب و غیرمکتوب داخل و خارج کشور در حوزه ایران‌شناسی، اسلام‌شناسی، شیعه‌شناسی، تاریخ ایران، و کتابداری و اطلاع‌رسانی است (اساسنامه، ماده ۳).

از آنجا که نشریات حاوی جدیدترین اطلاعات و گاه مطالبی هستند که در منابع دیگر یافت نمی‌شوند و از سوی دیگر، با توجه به تلفیق فرهنگ ایران و اسلام و اشتراکات گسترده منابع فارسی و عربی، نشریات یا پایاندهای عربی به‌عنوان منبعی غنی همواره مورد توجه طیف وسیعی از مراجعه‌کنندگان کتابخانه ملی قرار داشته است و طراحی نظامی برای دسترسی به موقع به این منابع، از دیرباز مورد نیاز پژوهشگران بوده است. از این رو، به نظر می‌رسد فهرست‌نویسی صحیح این منابع بتواند رضایت این افراد را بیشتر فراهم نماید. بر این اساس، آسیب‌شناسی نظام فعلی سازماندهی پایاندهای عربی در کتابخانه ملی ایران و تطبیق آن با استانداردهای ملی و بین‌المللی، اصلی‌ترین گام در اصلاح و طراحی نظام مورد نظر است.

با توجه به اهمیت موضوع، پژوهش حاضر بر آن شد تا به بررسی شیوه فهرست‌نویسی این منابع در مقایسه با استاندارد بین‌المللی انگلوامریکن پردازد تا شاید مدیران و مسئولان را در رفع نقاط ضعف احتمالی مدد رساند.

بدیهی است فهرست‌نویسی مطابق با ضوابط استاندارد به ایجاد نقاط بازیابی و دسترسی بیشتر مراجعان، ایجاد بستر مناسب همکاری بین کتابخانه‌ای، سهولت دسترسی الکترونیکی به موجودی کتابخانه، و جامعیت و یکدستی منابع کمک خواهد کرد. به‌همین دلیل، برای توصیف کامل نشریه، توجه به همه عناصر اطلاعاتی نشریه از جمله عنوان (عنوان کامل، عنوان فرعی، و عنوان برابر)، شرح مسئولیت، فاصله انتشار، ویرایش، جزئیات وضعیت نشر، جزئیات مادی، شرح فروست، شماره استاندارد، و تعیین منبع اصلی اطلاعات موجود در خود پایاندها به‌منظور یافتن اطلاعات مربوط به مقوله‌ها ضروری است.

در گذشته، پژوهش‌هایی در این زمینه انجام شده است که به‌طور نمونه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

فعال (۱۳۸۹) با مطالعه تطبیقی استانداردهای فهرست‌نویسی توصیفی منابع غیرکتابی (چاپی و غیرچاپی) در مقایسه با استانداردها با تعیین عناصر کتابشناختی کاربرگه‌های فارسی، قواعد و استانداردهای مورد استفاده را در قالب یک طرح پیشنهادی ارائه کرد.

میرحیدری (۱۳۹۰) نیز با مقایسه میزان انطباق فهرست‌نویسی توصیفی پیشینه‌های کتابشناختی کتاب‌های فارسی کتابشناسی ملی ایران (۸۴-۸۸) با انگلوامریکن نشان داد،

بیشترین صحت فهرست‌نویسی در ناحیه وضعیت نشر و کمترین آن در ناحیه یادداشت‌ها بوده است.

در خارج از کشور نیز براباکر^۱ و دیگران (۲۰۱۱) برای الگوی دسته‌بندی نشریات در کتابخانه دانشگاه ایلینویز شمالی بیان داشتند که تا سال ۲۰۰۸ نشریات براساس تاریخ ورود در کتابخانه گردآوری و ثبت می‌شده و این کار منجر به سردرگمی کاربران و بروز مشکلات فراوان در فهرست‌نویسی و فراهم‌آوری نشریات بوده است. اما دسته‌بندی با استفاده از دوربین دیجیتال، فوتوباکت، و برچسب نشان از رفع مشکلات پیشین داشته است. مرور پژوهش‌ها نشان داد پژوهشی که به بررسی فهرست‌نویسی نشریات عربی کتابخانه ملی پرداخته باشد دیده نشد، در حالی که نشریات عربی کتابخانه ملی ایران به دلیل محوریت و وسعت زمینه موضوعی نیازمند فهرست‌نویسی در قالبی استاندارد هستند.

روش‌شناسی

پژوهش به روش پیمایشی - تطبیقی انجام شد و اطلاعات لازم با استفاده از کاربرگه‌های موجود و فیلم‌های طراحی شده براساس قواعد انگلومریکن گردآوری شد. میزان استفاده از هر یک از شناسه‌های افزوده در پاینده‌های عربی پس از گردآوری آمار توصیفی، از طریق فرض آماری و بهره‌گیری از آزمون دوجمله‌ای مورد تحلیل قرار گرفت. با توجه به اینکه هر شاخص دارای مقدار صفر و یک خواهد بود (به‌طور مثال، شرح پدیدآور دارد یا ندارد) از آزمون دوجمله‌ای استفاده شد.

جامعه آماری شامل ۸۰۸ عنوان نشریه عربی بوده است. به‌منظور انجام آزمون فرض متناسب، با استفاده از نظر خبرگان حوزه کتابداری و سازماندهی، سطح بُرش ۷۰ درصد، به‌عنوان سطح آزمون سخت‌گیرانه مورد توافق قرار گرفت. یعنی اگر بیش از ۷۰ درصد مشاهدات حاوی استاندارد بوده باشند، آن شاخص به‌عنوان شاخصی قابل قبول معرفی گردید.

یافته‌ها

شاخص‌های مورد بررسی، پارامتر، و آماره آزمون هر شاخص در جدول ۱ نشان داده شده است.

1. Brubaker

جدول ۱. خلاصه نتایج آزمون دوجمله‌ای

دسته	شاخص	تعداد کل نشریات	تعداد مثبت مشاهده شده	آماره آزمون	وضعیت
عنوان‌ها و پدیدآور نشریات	عنوان کامل	۸۰۸	۷۷۵	۰/۱۱۶	مناسب
	وجه تسمیه	۸۰۸	۶۶۹	۰/۰۷۹	مناسب
	عنوان‌ها به زبان دیگر	۸۰۸	۲۶۷	۰/۰۰۰	نامناسب
	دیگر اطلاعات عنوان	۸۰۸	۲۳۱	۰/۰۰۰	نامناسب
	شرح‌های پدیدآور	۸۰۸	۶۲۳	۰/۰۶۰	مناسب
اطلاعات ناشر	محل نشر	۸۰۸	۶۶۶	۰/۱۲۱	مناسب
	نام ناشر	۸۰۸	۳۲۷	۰/۰۰۰	نامناسب
	تاریخ نشر	۸۰۸	۷۳۲	۰/۱۲۳	مناسب
	محل تولید	۸۰۸	۲۰۱	۰/۰۰۲	نامناسب
ناحیه شماره‌های اختصاصی به نشریه	آی.اس.ان. آی.اس.ان.	۸۰۸	۵۹	۰/۰۰۰	نامناسب
	کلید عنوان	۸۰۸	۱۱۵	۰/۰۰۰	نامناسب
ناحیه پیوست‌ها	ناحیه پیوست‌ها	۸۰۸	۲۲۵	۰/۰۰۱	نامناسب
	ناحیه قسمت‌های پیندها	۸۰۸	۳۹۳	۰/۰۰۰	نامناسب

داده‌های جدول ۱ وضعیت تمامی شاخص‌های مربوط به نواحی مختلف نشریات عربی بر اساس قواعد انگلوامریکن را نشان می‌دهد.

جدول ۲. وضعیت پراکندگی موضوع و رده‌بندی نشریات عربی کتابخانه ملی

جمع کل	سایر علوم	آموزش و پرورش	ادبیات	ادبیات عربی	کتابداری	ایران‌شناسی	اسلام	تاریخ	ادیان/فلسفه اسلامی	کلیت	اجتماعی/اقتصادی
	R/Q/S/N/T	L	P	PJA	Z	DSR/PIR	BP	D	B/BBR	A	H
						تاریخ/ادبیات ایران					
۶۵۱	۶۸	۱۴	۳۹	۵۲	۲۸	۲۶	۱۳۸	۱۵۵	۹	۲۵	۹۷

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود رده‌بندی‌های مشخص شده حاکی از پراکندگی موضوعی نشریات عربی است. موضوع تاریخ بیشترین و ادیان کمترین فراوانی را نشان می‌دهد. پس از آن، اسلام دارای بیشترین فراوانی و آموزش و پرورش کمترین فراوانی را داراست.

نتیجه‌گیری

با آغاز استفاده از برنامه «رسا» و ساماندهی نشریات عربی در این برنامه، امکان شناسایی نقاط قابل بهبود و ارائه آمارهای مدیریتی مناسب برای تصمیم‌سازی مدیران فراهم شده است. این پژوهش با بررسی قواعد انگلومریکن در برنامه «رسا» نشان داد که عنوان کامل، وجه تسمیه، شرح‌های پدیدآور، محل نشر، تاریخ نشر، یادداشت‌ها، فاصله انتشار، زبان، شرح پدیدآور، و وضعیت نشر، توزیع مناسبی دارند. اما در سایر نواحی مانند عنوان به زبان دیگر، و سایر اجزاء عنوان، نام ناشر، محل تولید، کلید عنوان، درج شماره بین‌المللی، ناحیه پیوست‌ها، ذکر منبع عنوان کامل، تغییرات عنوان، نشانه عددی و تاریخی، توصیف مادی، ماده همراه، فروست، مخاطب‌ها، دیگر شکل‌های موجود، نمایه‌ها، مندرجات، شماره‌ها، موجودی کتابخانه، و یادداشت‌های «به انضمام» در وضعیت مناسب مشاهده نشد؛ لذا توجه به بهبود این عناصر در فهرست‌نویسی نشریات عربی پیشنهاد می‌شود.

مآخذ

- اساسنامه سازمان اسناد و کتابخانه ملی [بی تا]. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- عبداللهی، مریم (۱۳۸۳). ارزیابی وضعیت فهرستنویسی منابع الکترونیکی براساس قواعد انگلومریکن در کتابخانه‌های دانشگاهی و آرشیوهای موجود در شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.
- فعال، سهیلا (۱۳۸۹). بررسی تطبیقی استانداردهای فهرستنویسی توصیفی منابع غیرکتابی (چاپی و غیرچاپی) و ارائه طرح پیشنهادی دستنامه برای کتابخانه‌ها و آرشیوهای ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.
- محسنی، حمید (۱۳۸۵). مدیریت مجلات. تهران: کتابدار.
- میرحیدری، مریم‌السادات (۱۳۹۰). میزان انطباق فهرست‌نویسی توصیفی پیشینه‌های کتابشناختی کتاب‌های فارسی موجود در لوح فشرده کتابشناسی ملی ایران (۸۴-۸۷) با AACR2. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.

Brubaker, J.; Fenwick, E.; Olson, C.; & Snow, C. (2011). From alphabetized to classified: Reorganizing a large periodicals collection. *Serials Review*, 37(1), 26-28.

استناد به این مقاله

بزرگی، اشرف‌السادات؛ خانی پور، رضا؛ و مدرسی، زهرا (۱۳۹۴). فهرستنویسی نشریات عربی در کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۲۶(۳)، ۱۶۷-۱۷۲.